مجلّهٔ جغرافیا و توسعهٔ ناحیه‌ای، سال هفدهم، شمارهٔ ۲، پاییز و زمستان ۱۳۹۸، شمارهٔ پیاپی ۳۳

DOI: 10.22067/geography.v17i2.82239
مقالهٔ پژوهشی

فراتحلیل کیفی پژوهش‌های انجام‌شده با موضوع دیپلماسی شهری در ایران

روح‌اله اسدی (استادیار جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران)
asadir@ferdowsi.um.ac.ir

صص ۳۴۰ ـ ۳۱۵

چکیده

اهداف: بررسی اولیهٔ پژوهش‌های دیپلماسی شهری در ایران نشان می‌دهد که بسیاری از آن‌ها نوعی ادبیات یکنواخت را تکرار می‌کنند و این عامل باعث شده است تا خلاقیت چندانی نداشته باشند و کمک چندانی به پیشبرد این حوزهٔ علمی نکنند؛ بنابراین، بسیار مهم است که با یک روش مناسب مجموعه مطالعات انجام‌شده تحلیل شود تا به جهت‌دهی پژوهش‌های آینده کمک شود؛ براین‌اساس، این پژوهش با هدف فراتحلیل کیفی پژوهش‌های انجام‌شده در ایران با موضوع دیپلماسی شهری، تدوین شده است.

روش: برای دست‌یافتن به پژوهش‌های انجام‌شده از پایگاه‌های داده‌های علمی شامل پرتال جامع علوم انسانی، پایگاه مجلات تخصصی نور، بانک اطلاعات نشریات کشور، پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران (ایرانداک) و پایگاه مرکز اطلاعات علمی جهاد دانشگاهی استفاده شده است. تحلیل وضع موجود با استفاده از آماره‌های توصیفی و تحلیل کیفی برمبنای پرسش‌های سه‌گانهٔ نورمن بلیکی انجام شده است.

یافته‌ها/نتایج: تمرکز پژوهش‌ها در دو قالب مقاله‌های علمی-پژوهشی و پایان‌نامه‌های کارشناسی‌ارشد بوده است. ۵۲ درصد از پژوهش‌ها در رشته‌های جغرافیای سیاسی و نیز علوم سیاسی و روابط بین‌الملل انجام شده‌اند. از نظر روش تحقیق، ۷۱/۹ درصد از نوع توصیفی-تحلیلی بوده‌اند. تحلیل کیفی پژوهش‌ها برمبنای تقسیم‌بندی نیز بلیکی نشان داد که پژوهش‌های با پرسشِ «چرایی»، بیشترین

تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۰۵/۰۹   تاریخ تصویب: ۱۳۹۸/۰۹/۲٤

تعداد را در بین پژوهش‌های بررسی‌شده تشکیل می‌دهند که به چرایی به‌وجودآمدن دیپلماسی شهری و اثرهای آن پرداخته‌اند. پس از آن، پژوهش‌ها «چیستی» قرار دارند که بیشتر به تعریف دیپلماسی شهری و توصیف ویژگی‌ها، ابعاد و شاخص‌های آن پرداخته‌اند. درنهایت نیز پژوهش‌هایی با پرسش «چگونه» انجام شده‌اند که به‌طور جدی‌تر به چگونگی ایجاد تغییر در رویهٔ موجود دیپلماسی شهری اشاره کرده‌اند.

نتیجه‌گیری: پیشنهادهای این مقاله در جهت ایجاد تغییر در رویه‌های موجود به‌منظور اجرایی‌کردن یا تقویت دیپلماسی شهری در دو محور کلی بحث شده‌اند: تعریف یک نقشهٔ راه برای دیپلماسی شهری در تراز ملی و فراهم‌کردن زیرساخت‌های قانونی و نهادی آن به‌همراه اقداماتی که در تراز محلی باید صورت گیرد، و آموختن از رویکردها و تجارب در دیگر شهرهای جهان در سایهٔ اقدامات پیشنهاد نخست.

کلیدواژه‌ها: جهانی‌شدن، دیپلماسی شهری، فراتحلیل، ایران، تحقیق کیفی.

۱. مقدمه

دولت–ملت‌ها[1] مدت‌هاست که فعالیت‌های دیپلماتیک مانند تسهیل ارتباطات، مذاکره درمورد توافق‌نامه، جمع‌آوری اطلاعات، جلوگیری از درگیری‌ها و شرکت در جامعهٔ بین‌المللی را انجام داده‌اند. درحال‌حاضر، شهرها با استفاده از تاکتیک‌های مشابه و درگیرشدن با دیپلماسی در سطح دولتی درحال مقابله با مسائلی مانند نیازهای زیربنایی محلی یا روش‌های پایین به بالا برای حفظ صلح هستند(اکوتو، دکریمر، کر و کلاس[2]، ۲۰۱۸، ص. ۳). شهرها توجه بازیگران بزرگ بین‌المللی مانند آژانس‌های سازمان ملل متحد، اتحادیهٔ اروپا و بانک جهانی را به‌طور فزاینده‌ای جلب می‌کنند و درحال‌حاضر، به‌طور مرتب در مذاکرات سطح بالا مانند گفت‌گوهای اهداف توسعهٔ پایدار (SDGs) حضور دارند. (اکوتو، موریست و سیوراس[3]، ۲۰۱۷، ص. ۱٤). شهرها به‌طور فزاینده‌ای مسئول موضوعات مربوط به سطح شهری هستند که پیامدهای جهانی مانند آلودگی، بهداشت، ایمنی، تغییرات اقلیمی، مهاجرت و

1. nation-states
2. Acuto, Decramer, Kerr & Klaus
3. Acuto , Morissette & Tsouros

رفاه اقتصادی دارند. در پاسخ به این پیامدها، شهرها همکاری شهربه‌شهر را در سطح بین‌المللی شکل می‌دهند و شبکه‌ها و مشارکت‌ها را برای توسعهٔ راه‌حل‌های این چالش‌ها گسترش می‌دهند. امروزه، حداقل ۲۰۰ شبکهٔ شهری وجود دارند که مقامات محلی را در آن سوی مرزها و قاره‌ها متصل می‌کنند و نفوذ سیاسی-اقتصادی شهرها روبه‌رشد است.(اکوتو و همکاران، ۲۰۱۸، ص. ۳). همهٔ این نقش‌آفرینی‌های جدید شهرها و حکومت‌های محلی در چارچوب مفهوم و ادبیات دیپلماسی شهری توسعه یافته است. «دیپلماسی شهری با قراردادن شهرها به‌عنوان عرصهٔ عملی تعاملات ملی و جهانی، ابزاری برای تأمین حداکثر منافع طراحان و بازیگران دولتی و غیردولتی در چارچوب فضای جریان‌ها محسوب می‌شود» (جمالی‌نژاد، ۱۳۹۲، ص. ٢٤٦). «قرن بیست‌ویکم از دید بسیاری از صاحب‌نظران، قرن شکل‌گیری و حضور گستردهٔ بسیاری از شهرهاست که در مقیاس منطقه‌ای و جهانی در مناسبات قدرت و بازی‌های ژئوپولیتیک نقش‌آفرینی خواهند کرد. کلان‌شهرها در چارچوب دیپلماسی شهری به طرز عجیبی بر جریان‌های بین‌المللی تأثیر می‌گذارند؛ به‌همین‌دلیل، سیاست‌گذاران شهری باید راهبرد جدیدی را پایه‌گذاری کنند تا شهرها بتوانند هر چه بیشتر در عرصه‌های جهانی حضور داشته باشند و از فرصت‌های توسعه برای شهروندان خود بهره‌مند شوند. نه‌تنها مشکلات به‌دلیل عدم سرمایه‌گذاری و نبودن فرصت‌های مناسب شغلی هر روز بیش‌تر خواهد شد، بلکه یک کلان‌شهر در نظام کلان‌شهرها به حاشیه‌های محرومیت از شبکهٔ جهانی پرتاب خواهد شد که نتیجهٔ آن چیزی جز فقر، فساد و ناامنی برای شهروندان درپی نخواهد داشت؛ بنابراین، ازآنجایی‌که دیپلماسی فعال شهری خارج از مسائل سیاسی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است، ضرورت اتخاد رویکردی منسجم و بلندمدت در این عرصه و تلاش برای تحقق آن لازم به‌نظر می‌رسد» (مرکز مطالعات و برنامه‌ریزی شهر تهران، ۱۳۹۱، ص. ۳۵)، اما دیپلماسی شهری حدود یک دهه است که در ادبیات پژوهش‌های شهری ایران وارد شده و گسترش یافته است. بررسی اولیه این پژوهش‌ها نشان می‌دهد که بسیاری از آن‌ها نوعی ادبیات یکسان و یکنواخت را تکرار می‌کنند و این یکنواخت‌بودن و تکرار باعث شده است تا خلاقیت چندانی نداشته باشند و کمک چندانی به پیشبرد این حوزهٔ علمی نکنند. از آن گذشته، پژوهش‌های انجام‌شده هنوز چندان زیاد نیستند و بسیار مهم است که با روشی مناسب مجموعه مطالعات انجام‌شده

بازخوانی شود و ویژگی‌های آن‌ها کنار هم قرار داده شود تا ضمن یافتن تناقض‌های احتمالی بتوان به جهت‌دهی پژوهش‌های آینده کمک کرد؛ ازاین‌رو، در این مقاله با جمع‌آوری و بازخوانی پژوهش‌های انجام‌شده در موضوع دیپلماسی شهری در ایران سعی داریم با رویکرد و روش فراتحلیل کیفی ویژگی‌های پژوهش‌های انجام‌شده را استخراج کنیم و علاوه بر تشریح وضعیت، صورت‌بندی مناسبی از این مطالعات ارائه کنیم.

۲. پیشینهٔ تحقیق

درباره موضوع خاص این مقاله که «فراتحلیل» پژوهش‌های انجام شده پیرامون دیپلماسی شهری می‌باشد، تحقیق خاصی انجام نشده است. لذا هدف این مقاله پژوهشی از این دست می‌باشد. بدین منظور همه پژوهش‌های انجام شده در ایران در این خصوص تا زمان نگارش این مقاله، که تعداد ۳۲ مورد بوده است، از جنبه‌های گوناگون مورد بررسی قرار گرفته است، از این رو در این بخش نیاز به ذکر پیشینه مستقل نمی‌باشد، چرا که در این صورت، پیشینه مورد نظر تکرار خواهد شد.

۳. روش‌شناسی تحقیق

«نیوتن دلیل موفقیت خود را به این صورت شرح می‌دهد: «چون من روی شانهٔ غول‌ها ایستادم، جلوتر را دیدم و پیشرفت کردم» (نیوتن، به نقل از بوستین[1]، ۱۹۸۳). این جمله تصویری زیبا از یک اصل در علم را ارائه می‌دهد که پیشرفت دانش علمی مبتنی‌بر ساختن نظام‌مند یک مطالعه براساس مطالعات پیشین است. این اصل انباشتی‌بودن علمی است که درکمان را از موضوع افزایش می‌دهد» (نوغانی دخت‌بهمنی و میرمحمدتبار، ۱۳۹٦، ص. ۹). یکی از روش‌هایی که می‌توان با استفاده از آن به مطالعات پیشین درمورد یک موضوع خاص نگریست و آن‌ها را به‌گونه‌ای روشمند بررسی کرد، روش فراتحلیل است. «فراتحلیل با دید تراکمی، تصویری کلی از فعالیتی پژوهشی ارائه می‌دهد؛ به‌بیان‌دیگر، فراتحلیل به پژوهشگران امکان می‌دهد که داده‌های به‌دست‌آمده از چندین بررسی و مطالعه را با هم ترکیب کنند»

1. Boorstin

(سلیمی و مکنون، ۱۳۹۷، ص. ۸). «گلاس[1] (۱۹۷۷) فراتحلیل را «تحلیل تحلیل‌ها» می‌داند و آن را به‌عنوان ترکیب نتایج مطالعات مستقل به‌منظور منسجم‌کردن یافته‌های آن تعریف می‌کند» (نوغانی دخت‌بهمنی و میرمحمدتبار، ۱۳۹٦، ص. ۱۲). فراتحلیل با مرور نظام‌مند منابع برای پیداکردن، ارزشیابی، ترکیب و درصورت نیاز جمع‌بندی آماری، به مقالاتی می‌پردازد که قبلاً دربارهٔ یک موضوع خاص به رشتهٔ تحریر درآمده‌اند. مهم‌ترین مزیت مطالعات فراتحلیل این است که آن‌ها با ادغام‌کردن نتایج مطالعات گوناگون قدرت مطالعه را در جهت یافتن نتایج معنی‌دار افزایش می‌دهند (رضاییان، ۱۳۸٤، ص. ۱٤۳). «فراتحلیل برای ما امکان مقایسه و ترکیب نتایج براساس مجموعه‌ای از تحقیقات مشابه را فراهم می‌کند» (نوغانی دخت‌بهمنی و میرمحمدتبار، ۱۳۹٦، ص. ۱۲).

پژوهش حاضر با هدف فراتحلیل کیفی پژوهش‌های انجام‌شده در ایران با موضوع دیپلماسی شهری، با استفاده از پایگاه‌های داده‌های علمی شامل پرتال جامع علوم انسانی، پایگاه مجلات تخصصی نور، بانک اطلاعات نشریات کشور، پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران (ایرانداک) و پایگاه مرکز اطلاعات علمی جهاد دانشگاهی انجام شده است. در فرایند شناسایی پژوهش‌ها، درمجموع ۳۲ پژوهش شامل کتاب، مقاله، رساله و پایان‌نامه شناسایی شد. از این تعداد، ۱۰ مورد به پایان‌نامه و رساله مربوط بودند که به‌دلیل دشواری در دسترسی از فرایند تحلیل‌های کیفی کنار گذاشته شدند. به‌علاوه معمولاً نتیجهٔ پایان‌نامه‌ها به‌صورت مقاله منتشر می‌شود. ازآنجاکه «در فراتحلیل کیفی، بیشتر از آماره‌های توصیفی استفاده می‌شود، مشخص‌کردن فراوانی، درصد فراوانی، فراوانی تجمعی و درصد فراوانی تجمعی، ترسیم نمودار میله‌ای و دایره‌ای برای نمایش نتایج، مشخص‌کردن مد و ... از ارکان مهم این تحلیل محسوب می‌شوند» (سلیمی و مکنون، ۱۳۹۷، ص. ۹)؛ بنابراین، در تحلیل وضع موجود پژوهش‌های موردنظر به‌تناسب از این آماره‌ها استفاده شده است.

1. Glass

٤. مبانی نظری تحقیق

دیپلماسی در زبان‌های اروپایی تا اواخر قرن هجدهم، به معنی علم مطالعهٔ اسناد و مدارک بود، ولی از آن پس به مفهوم علم و هنر تنظیم و مدیریت روابط بین‌المللی به کار گرفته شد. امروزه، مفهوم قدیم دیپلماسی که علم بررسی مدارک و اسناد است، تحت‌تأثیر مفهوم جدید آن که تنظیم روابط بین‌المللی است، واقع شده است؛ به‌طوری‌که از این کلمه در زبان‌های رایج، فقط مفهوم دوم منظور است.» (ظریف و سجادپور، ۱۳۹۳، ص. ۳۵). دیپلماسی ابزار کشورداری است(کلاینر[1]، ۲۰۰۹، ص. ۱). «با کمی تسامح، شاید بتوان دیپلماسی را تعامل با جوامع دیگر برای تأمین منافع، افزایش نفوذ و کاهش آسیب‌پذیری‌ها با کمترین هزینه تعریف کرد» (ظریف و سجادپور، ۱۳۹۳، ص. ٢٦). «استفاده از کلمهٔ «دیپلماسی»، روابط بین‌الملل یا ادارهٔ دقیق و حکیمانه منافع غیرهمسو را مطرح می‌کند» (سیزو و همکاران، ۱۳۹٤، ص. ۱۵). دیپلماسی اغلب به‌عنوان ارتباطات میان سیاست‌ها مشخص می‌شود. بدون ارتباطات هیچ دیپلماسی‌ای نمی‌تواند وجود داشته باشد. به مذاکره عموماً به‌عنوان هسته و گاهی معادل با دیپلماسی توجه شده است(کوپر، هاکینگ و مِیلی[2]، ۲۰۰۸، ص. ۳۷). ارتباطات برای دیپلماسی مانند خون برای بدن انسان است. هرگاه ارتباط بازمی‌ایستد، بدن سیاست‌های بین‌المللی، یعنی فرایند دیپلماسی، می‌میرد و نتیجهٔ آن برخورد قاهرانه یا تحلیل‌رفتن است(کوپر، هاکینگ و مِیلی، ۲۰۰۸، ص. ٦٧).

کمیتهٔ دیپلماسی شهری، صلح و حقوق بشرِ شهرهای متحد و دولت‌های محلی[3] که در سال ۲۰۰۵ تأسیس شد، دیپلماسی شهری را به‌عنوان «ابزار دولت‌های محلی و انجمن‌هایشان در ارتقای انسجام اجتماعی، پیشگیری از درگیری، حل تعارض و بازسازی پس از جنگ با هدف ایجاد محیطی باثبات که در آن شهروندان می‌توانند با هم در صلح، دموکراسی و رفاه زندگی کنند» تعریف می‌کند (سیزو و ماش[4]، ۲۰۰۸، ص. ۱۰). در سال ۲۰۰۷ مؤسسهٔ روابط

1. Kleiner
2. Cooper, Hocking & Maley
3. The Committee on City Diplomacy, Peace-building and Human Rights of United Cities and Local Governments (UCLG)
4. Sizoo & Musch

بین‌المللی هلند، کلینگن دائل[1]، دیپلماسی شهری را این‌گونه تعریف می‌کند: «نهادها و فرایندهایی که شهرها توسط آن در روابط با بازیگران صحنهٔ سیاسی بین‌الملل با هدف نمایندگی خود و منافعشان با دیگری درگیر می‌شوند. براساس کنگرهٔ قلمروهای محلی و منطقه‌ای شورای اروپا[2] در سال ۲۰۰۸، «دیپلماسی شهری می‌تواند مانند گسترشی طبیعی در نقش شهرها به‌عنوان اعضای جامعهٔ بین‌المللی، به‌اشتراک‌گذاری ارزش‌های دموکراسی، حاکمیت قانون و حقوق بشر دیده شود» (سیزو و همکاران، ۲۰۰۸، ص. ۱۰). دیپلماسی شهری انجام روابط خارجی است که نمایندگان رسمی شهرهای گوناگون با بازیگران دیگر انجام می‌دهند (اکوتو و همکاران، ۲۰۱۸، ص. ۳). «دیپلماسی شهری به‌طورکلی به‌عنوان یک شکل دیپلماسی فروملی شناخته می‌شود. این اثر متقابل بین عمل دیپلماتیک و شهری است که تلاش می‌کند بر محیط بین‌المللی تأثیر بگذارد تا به ایمنی، امنیت و رفاه شهروندان محلی منجر شود و منافع و هویت جهانی آن‌ها را بهبود بخشد. به‌عنوان بازیگران فروملی، شهرها نیز می‌توانند به ترویج تصویر بین‌المللی از ملت کمک کنند. دیپلماسی شهری از طریق تعامل و درگیری شهرها با دیگر بازیگران «گلوکال[3]» به دست می‌آید و شامل طیف وسیعی از شیوه‌ها ازجمله تسهیل ارتباطات، مذاکره درمورد توافقات، جمع‌آوری اطلاعات، جلوگیری از درگیری‌ها و شرکت در جامعهٔ بین‌المللی است. این پدیده چیز جدیدی نیست؛ آنچه جدید است این است که ماهیت و دامنهٔ دیپلماسی شهری عمیق‌تر و گسترده‌تر شده است» (ونگ و امیری[4]، ۲۰۱۹، ص. ۱). ونگ و امیری پنج وظیفهٔ کلیدی دیپلماسی شهری را براساس مطالعهٔ دیپلماسی شهری در شهرهای آمریکا شناسایی کردند که درحال‌حاضر برمبنای اهداف و سازمان‌ها شناخته و تمرین می‌شود: توسعهٔ اقتصادی، نمایندگی دیپلماتیک، همکاری و عمل در راستای سیاست جهانی، مشارکت جامعه و توانمندسازی مدنی و میزبانی رویدادهای ویژهٔ بین‌المللی. در میان این پنج وظیفهٔ عمومی، توسعهٔ اقتصادی و نمایندگی دیپلماتیک در سراسر شهرهای گوناگون دنبال می‌شود؛ درحالی‌که قدرت بقیه براساس زمینهٔ سیاسی و محلی در هر

1. Clingendael
2. The Congress of Local and Regional Authorities of the Council of Europe
3. Glocal
4. Wang & Amiri

شهر است (ونگ و امیری، ۲۰۱۹، ص. ۲). سیاست دیپلماسی شهری به شش مضمون اصلی توجه می‌کند که عبارت‌اند از: امنیت[1]، توسعه[2]، اقتصاد[3]، فرهنگ[4]، شبکه‌ها[5] و نمایندگی[6] شهری (پلاجیم و ملیسن[7]، ۲۰۰۷، ص. ۱۹). «بازیگران اصلی دیپلماسی شهری را شهرداران و مسئولین شهری، نمایندگان حکومت‌های محلی و شهروندان و نمایندگان سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی تشکیل می‌دهند» (امانی، ۱۳۹۰، ص. ١٦). «همراه با اهمیت نوینی که شهرها در نظام جهانی کسب می‌کنند، نقش شهردارها نیز درحال تغییر است. شهرداران شهرهای بزرگ قادر هستند نوعی رهبری شخصی در پیش بگیرند که می‌تواند در پیشبرد برنامه‌های شهری و افزایش شأن بین‌المللی یک شهر نقش مهمی داشته باشد. در چندین و چند نمونهٔ بارزی که شهرها توانسته‌اند تصویر بین‌المللی خود را با موفقیت دگرگون کنند، شهردارها نقش قاطع و سرنوشت‌سازی داشته‌اند؛ برای مثال، شهرداران لیسبون و بارسلونا محرک اصلی تلاش‌هایی بودند که برای ارتقای این شهرها به مرتبهٔ مراکز عمدهٔ شهری جهان صورت می‌گرفت» (گیدنز و بردسال[8]، ۱۳۸۷، ص. ٨٦٤).

۵. یافته‌های تحقیق

در ادامه یافته‌های این مقاله در دو بخش یافته‌های توصیفی و یافته‌های کیفی و تحلیلی ارائه می‌شود.

۵. ۱. یافته‌های توصیفی

از بین پژوهش‌های انجام‌شده، بیشترین تعداد (۱۳ مورد) به مقاله‌های علمی ـ‌پژوهشی مربوط است. پس از آن، بیشترین تعداد به پایان‌نامه‌های کارشناسی‌ارشد با ۱۰ مورد مربوط است. کتاب تألیفی یا ترجمه با ۵ مورد، گزارش پژوهشی با ۲ مورد و رسالهٔ دکتری و مقالهٔ

1. Security
2. Development
3. Economy
4. Culture
5. Networs
6. Representative
7. Pluijm & Melissen
8. Giddens & Birdsall

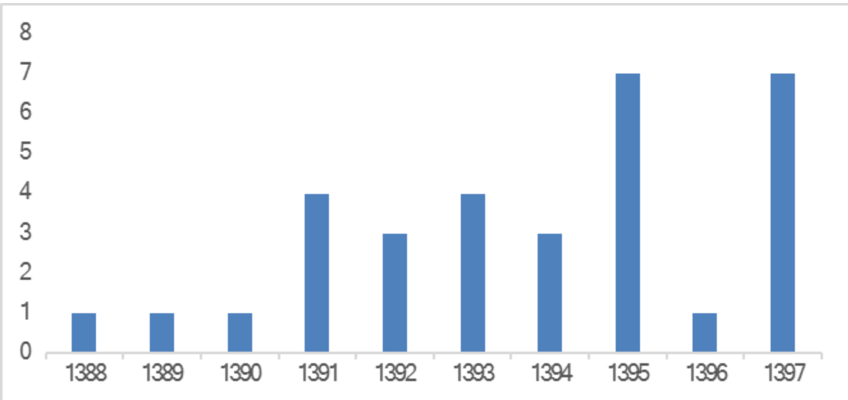
کنفرانسی با یک مورد برای هریک، در رده‌های بعدی قرار دارند (جدول ۱)؛ بنابراین، در پژوهش‌ها بر دو قالب یعنی مقاله‌های علمی-پژوهشی و پایان‌نامه‌های کارشناسی ارشد تمرکز شده است.

جدول ۱- فراوانی پژوهش‌ها براساس قالب

مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۸

قالب	علمی- پژوهشی	کنفرانسی	پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد	رسالهٔ دکتری	کتاب (تألیف یا ترجمه)	گزارش پژوهشی	تعداد کل
تعداد	۱۳	۱	۱۰	۱	۵	۲	۳۲
درصد	٤۰/٦	۳/۱	۳۱/۳	۱/۳	۱۵/٦	٦/۳	۱۰۰

بررسی سال انتشار پژوهش‌ها نشان می‌دهد که پیش از سال ۱۳۸۸ مطالعهٔ خاصی در زمینهٔ دیپلماسی شهری انجام نشده است و همهٔ مطالعات در طول دههٔ ۱۳۸۸-۱۳۹۸ انجام شده‌اند (شکل ۱).

شکل ۱- فراوانی پژوهش‌های‌انجام شده بر مبنای سال انجام

مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۸

از تعداد ٦۷ مشارکت‌کننده در پژوهش‌های بررسی‌شده، ۵۷ نفر یعنی ۸۵/۱ درصد را مردان و ۱٤/۹ درصد را زنان تشکیل داده‌اند. از نظر فراوانی پژوهشگران سهیم در مطالعات

بررسی‌شده، ۵۳/۷ درصد از مشارکت‌کنندگان عضو هیئت‌علمی دانشگاه بودند. پس از آن، دانشجویان یا دانش‌آموخته‌های کارشناسی‌ارشد با ۲۳/۹ درصد یعنی ١٦ نفر، دانشجو یا دانش‌آموختهٔ دکتری با ١٦/٤ درصد و ۱۱ نفر و درنهایت، پژوهشگران به تعداد ٤ نفر و ٦ درصد قرار داشته‌اند (جدول ۲).

جدول ۲- فراوانی پژوهشگران

مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۸

نوع پژوهشگر	تعداد	درصد
هیئت‌علمی دانشگاه	۳٦	۵۳/۷
دانش‌آموخته یا دانشجو دکتری	۱۱	١٦/٤
دانش‌آموخته یا دانشجوی کارشناسی ارشد	١٦	۲۳/۹
پژوهشگر	٤	٦
مجموع	٦۷	۱۰۰

جدول (۳) نشان می‌دهد که بیشترین تعداد پژوهش‌های بررسی‌شده در تهران با ۵۹/٤ درصد انجام شده است. ۳٤/٤ درصد نیز در سایر شهرها و ۲ مورد به‌صورت مشترک بین پژوهشگران تهران و سایر شهرها انجام شده است.

جدول ۳- توزیع جغرافیایی مراکز پژوهشی

مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۸

توزیع جغرافیایی	تعداد	درصد
تهران	۱۹	۵۹/٤
دیگر شهرها	۱۱	۳٤/٤
پژوهش‌های مشترک بین تهران و دیگر شهرها	۲	٦/۳
مجموع	۳۲	۱۰۰

فراوانی نویسندگان از نظر رشتهٔ دانشگاهی نشان می‌دهد که ۵۲ درصد از پژوهش‌ها با مشارکت رشته‌های جغرافیای سیاسی و نیز علوم سیاسی و روابط بین‌الملل انجام شده است.

در ردهٔ بعد با فاصلهٔ نسبتاً زیاد، پژوهشگران رشتهٔ جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری و سپس، مدیریت شهری و معماری قرار دارند (جدول ٤).

جدول ٤- فراوانی نویسندگان از نظر رشتهٔ دانشگاهی

مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۸

ردیف	رشتهٔ دانشگاهی	فراوانی	درصد
۱	علوم سیاسی و روابط بین‌الملل	٢٦	۳۸/۸
۲	جغرافیای سیاسی	٢٦	۳۸/۸
۳	مدیریت شهری	٤	٦
٤	جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری	٦	۹
٥	مدیریت جهان‌گردی	۱	۱/٥
٦	جامعه‌شناسی	۱	۱/٥
۷	معماری	۳	٤/٥
۸	مجموع	٦۷	۱۰۰

از نظر روش تحقیق نیز ۷۱/۹ درصد (۲۳ مورد) از پژوهش‌های موردنظر از نوع توصیفی-تحلیلی و ۲۸/۱ درصد (۹ مورد) از نوع ترکیبیِ توصیفی-تحلیلی و پیمایشی بوده‌اند.

٥. ۲. یافته‌های کیفی

در بخش یافته‌های کیفی، برمبنای تقسیم‌بندی نورمن بلیکی[1] از انواع پرسش‌های پژوهش، به دسته‌بندی پژوهش‌های موردنظر در موضوع دیپلماسی شهری پرداخته شده است. بلیکی پرسش‌های پژوهش را به سه دسته پرسش‌های «چیست»، «چرا» و «چگونه» تقسیم می‌کند. از نظر وی، پرسش‌های «چیست» مستلزم پاسخ توصیفی‌اند؛ آن‌ها درپی کشف و توصیف ویژگی‌ها و الگوهای برخی از پدیده‌های اجتماعی هستند. پرسش‌های «چرا»، جویای علل یا دلایل، وجود ویژگی‌ها یا توالی‌های منظم در پدیده‌های خاص‌اند. آن‌ها به‌دنبال فهم یا تبیین روابط بین رویدادها یا روابط درونی فعالیت‌های اجتماعی و فرایندهای اجتماعی هستند. پرسش‌های «چگونه» نیز به ایجاد تغییر مربوط می‌شوند و با نتایج عملی و مداخله سروکار

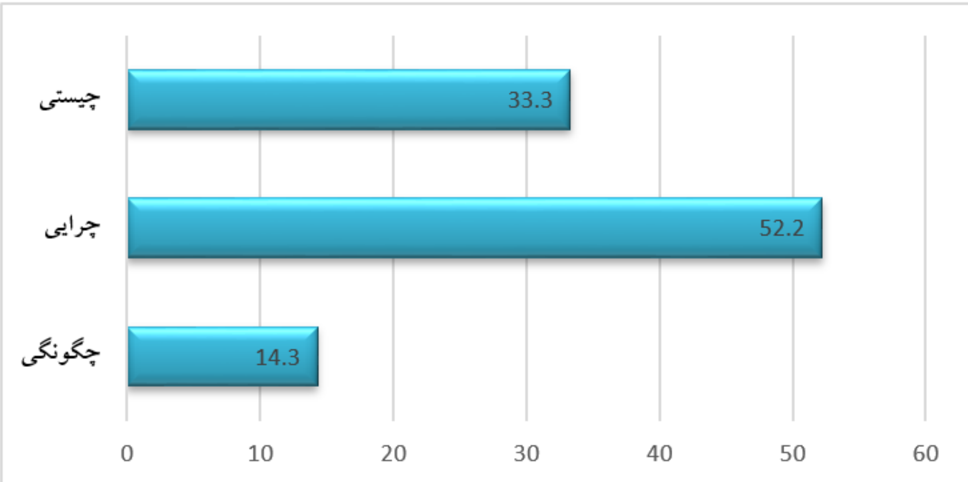
1. Norman Blaikie

دارند. این سه نوع پرسش به‌طور متوالی در طول یکدیگر قرار دارند. پیش از تبیین هرچیزی نیازمند داریم بدانیم که قضیه از چه قرار است، و پیش از مداخله برای تغییردادن هرچیزی نیازمند دانستن این هستیم که چرا وضعیت یا رفتار خاصی در آن مشاهده می‌شود (بلیکی، ۱۳۸۷، صص. ۸٦–۸۷).

برای تحلیل مناسب پژوهش‌های انتخاب‌شده، از تعداد کل ۳۲ پژوهش، ۱۱ مورد که به رساله و پایان‌نامهٔ تحصیلات تکمیلی مربوط بودند، به‌دلیل دسترسی‌نداشتن به آن‌ها از فرایند تحلیل کیفی خارج شدند؛ بنابراین، تحلیل‌های این بخش با ۲۱ پژوهش (شامل کتاب، مقاله یا گزارش پژوهشی) انجام شده است.

برمبنای تقسیم‌بندی بلیکی، نتایج بررسی پژوهش‌های انتخابی نشان می‌دهد که ۳۳/۳ درصد (۷ مورد) از پژوهش‌ها بر «چیستی» دیپلماسی شهری متمرکز شده‌اند و بیشتر به تعریف دیپلماسی شهری و توصیف ویژگی‌ها، ابعاد و شاخص‌های آن پرداخته‌اند (شکل ۲). این گروه از پژوهش‌ها عمدتاً با توصیفی از جهانی‌شدن و شهری‌شدن جهان و گسترش ارتباطات آغاز می‌شوند و در وضعیت نبود کارایی مناسب دیپلماسی سنتی، دیپلماسی شهری را به‌عنوان ظرفیتی برآمده از این تحولات جهانی‌شدن عنوان می‌کنند و آن را برای دولت‌ها و شهرها فرصتی می‌دانند که می‌توان با استفاده از آن منافع بیشتری را برای شهر و شهروندان در ابعاد گوناگون به دست آورد؛ به‌عنوان‌مثال، زرقانی، رنجکش و اسکندران (۱۳۹۳) نشان می‌دهند که شهرها با ایفای نقش فراملی خود در زمینه‌های امنیت، توسعه، اقتصاد، فرهنگ، شبکه‌سازی و حضور در سازمان‌های بین‌المللی، به بازیگرانی فعال در عرصهٔ روابط بین‌الملل تبدیل شده‌اند. همین نویسندگان در مقالهٔ دیگری (۱۳۹۱) نتیجه‌گیری می‌کنند که دیپلماسی شهری در زمینهٔ برقراری صلح و امنیت سه کارکرد متفاوت دارد: ۱- بالابردن آگاهی در سطح محلی درمورد موقعیتی خاص و ارائهٔ انواع حمایت‌ها، ۲- فشار سیاسی برای حصول اطمینان از اینکه این فشارهای سیاسی به ارتقای مذاکرات صلح کمک می‌کنند و ۳- همکاری در زمینهٔ حمایت از عملیات مشارکتی بین شهرها و تبادل دانش و اختصاص بودجه برای پروژه‌ها و عملیات پایدار. تخصیص این کارکردها به دولت محلی به‌مثابهٔ تأثیرگذارترین رابط دولت ملی بر مسائل محلی، نقش و جایگاه آن‌ها را درخور توجه می‌کند. همچنین، جمالی‌نژاد (۱۳۹۲) در

کتاب خود به تعریف دیپلماسی و انواع مفاهیم مرتبط با آن و سپس، به جهانی‌شدن و تحولات شهری می‌پردازد. وی انواع گفتمان‌های عمومی در دوران انقلاب اسلامی را شرح می‌دهد و در بحث دیپلماسی شهری به ابعاد، کارکردها و سازمان‌های مرتبط با دیپلماسی شهری می‌پردازد. در کتاب پلویم و ملیسن[1] (۱۳۹۷) که جزو کتاب‌های ترجمه‌شده به زبان فارسی است، به مباحثی همچون پیشینهٔ نظری دیپلماسی شهری، مفهوم و ابعاد شش‌گانهٔ دیپلماسی شهری توجه شده است.

شکل ۲- درصد پژوهش‌های حوزهٔ دیپلماسی شهری برمبنای تقسیم‌بندی نورمن بلیکی

مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۸

گروه دوم، پژوهش‌هایی هستند که علاوه‌بر توصیف دیپلماسی شهری و ابعاد و ویژگی‌های آن، بر تبیین شرایطی که به ظهور دیپلماسی شهری منجر شده است و نیز بر اثرهای به‌کارگیری دیپلماسی شهری بر کارکردهای گوناگون شهرها تمرکز کرده‌اند. این گروه که بیشترین تعداد را در بین پژوهش‌های بررسی‌شده با ۱۱ پژوهش و ۵۲/۲ درصد تشکیل می‌دهند، در دستهٔ پژوهش‌های با پرسشِ «چرایی» قرار می‌گیرند. در مقایسه با گروه نخست، این دسته از مبانی نظری غنی‌تری برخوردار هستند. عمده‌ترین مبانی نظری به‌کاررفته در این

1. Pluijm & Melissen

گروه در کنار توجه به جهانی‌شدن، نظریه‌ها و مفاهیمی همچون نظریۀ نظام جهانی، فضای جریان‌ها، اقتصاد پست‌فوردیستی، شبکۀ شهرهای جهانی، نئولیبرالیسم و حکمرانی جهانی است. دسته‌ای از پژوهش‌های این حوزه اثر دیپلماسی شهری را به‌عمد در *هم‌افزایی کارکردهای حکومت‌های محلی و مرکزی* می‌دانند. دهشیری (۱۳۹۲) بیان می‌کند که جهانی‌شدن با توجه به تقویت فرایندهای افقی و حکمرانی چندلایه و چندسطحی، موجب نقش‌آفرینی فزایندۀ حکومت‌های محلی در عرصۀ سیاست خارجی در چارچوب پارادیپلماسی شده است. از این رهگذر، دیپلماسی شهری از آن لحاظ نمونه‌ای موفق از پارادیپلماسی محسوب می‌شود که موجب هم‌افزایی و هم‌تکمیلی کارکردهای حکومت‌های محلی و مرکزی در چارچوب تمرکززدایی، در عین هماهنگی و همکاری متقابل براساس توزیع قانونی مسئولیت‌ها شده است. توحیدفام و دلیلی (۱۳۹۵) نیز معتقدند دیپلماسی شهری با تأکید بر دو وجه کاربردی، یعنی توسعه و بهسازی تعامل‌ها و مناسبات میان‌شهری و تکیه بر ملت‌ها به‌جای دولت‌ها، می‌تواند در کنار دیپلماسی رسمی در بهبود روابط با دیگر کشورها مؤثر واقع شود.

تأثیرگذاری دیپلماسی شهری در سیاست‌گذاری حکمرانی جهانی نیز نقطۀ تمرکز برخی دیگر از این پژوهش‌هاست؛ به‌گونه‌ای‌که به عقیدۀ قورچی و امانی (۱۳۸۸)، شهرهایی در رسیدن به آرمان‌های خود به‌عنوان شهر جهانی و کسب جایگاه برتر در حکمرانی جهانی، موفق هستند که بتوانند زمینه‌های حکمرانی محلی و مشارکت حداکثری شهروندان خود را برای مدیریت شهری با تمرکززدایی فراهم کرده باشند. در این صورت است که کارگزاران دیپلماسی شهری می‌توانند به‌عنوان عنصر تأثیرگذار بر سیاست‌گذاری حکمرانی جهانی عمل کنند؛ زیرا، درغیراین‌صورت با توجه به افزایش فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی شهروندان می‌توانند به‌سوی منافع دیگر شهرها سوق داده شوند. موسوی شفائی (۱۳۸۹) دیپلماسی شهری را ابزاری برای توسعۀ ملی در فضای جریان‌ها می‌داند. پوراحمد، قورچی و قادری حاجت (۱۳۹۱) نیز *گسترش حوزۀ نفوذ شهرها* را نتیجه می‌گیرند. آن‌ها در مقالۀ خود بیان می‌کنند که هرچه شهرهای عمدۀ یک کشوری در قامت یک شهر جهانی مطرح و در

شبکه‌های شهری در قالب خواهرخواندگی و تأثیرگذاری بـر رونـد جریانـات نقـش بیشـتری داشته باشند، حوزۀ نفوذ گسترده‌ای را برای شهر و کشورهای آن‌ها در برخواهد داشت.

بخش عمده‌ای از پژوهش‌ها در گروه دوم نیز *کسب منافع اقتصادی از فضاهای فراملـی* را اثر عمدۀ به‌کارگیری دیپلماسی شهری می‌دانند. در این زمینه، قورچی، حافظ‌نیا، احمدی‌پور و قالیباف (۱۳۹۱) اشاره کرده‌اند که در اقتصاد پست‌فوردیستی کلان‌شهرها سعی می‌کنند بخشـی از هزینه‌های خود را با استفاده از ابزار دیپلماسی شهری و از فضـاهای فراملـی کسـب کننـد. امروزه مدیران کلان‌شهرها مشتاق هستند تا نه‌تنها برای مـدیریت‌کـردن بخشـی از هزینـه‌هـای خود، بلکه برای ایجاد فرصت‌های شغلی مناسب برای شـهروندان خـود بـه شـبکۀ شـهرهای جهانی بپیوندند که همۀ اینها به‌وسیلۀ دیپلماسی شهری مهیا می‌شود. درحقیقت، می‌توان گفت که بازیگران جدید جغرافیای سیاسی در قرن بیست‌ویکم شهرها هستند و آن‌ها همواره منـافع مالی خود را در این فضاها جست‌وجو می‌کنند. به عقیدۀ موسوی شـفائی (۱۳۸۹)، دیپلماسـی شهری با لحاظ‌کردن پیچیدگی‌های فرایند جهانی‌شدن بـه‌ویژه در بعـد اقتصـادی و همچنـین، توجه به مؤلفه‌های فضای جریان‌ها و بازیگران جدید نیمه‌دولتی و غیردولتی این عرصه، ابـزار مناسبی را برای تحقق منافع کنشگران بین‌المللی فراهم می‌آورد؛ براین‌اساس، ورود بـه عرصـۀ دیپلماسی شهری ضرورتی انکارناپذیر به نظر می‌رسد. باقری، ابـن‌الرضـا و صـحرایی (۱۳۹۵) نیز چنین نتیجه گرفته‌اند که دستیابی کلان‌شهرها به مدیریتی دیپلماسی‌گرا در حـوزۀ معادلـات اقتصاد جهانی نیازمند نگاه جامعی است که با اراده‌ای آگاهانـه ضـمن تلـاش بـرای برداشـتن تنگناها و نارسایی‌ها، بتوان از موقعیت‌ها و فرصت‌های لازم و پیش رو، بهترین اسـتفاده را در راستای بهبود مدیریت شهری و بیشترین نفع را برای شهروندان تهرانی فراهم کند.

برخی از پژوهش‌ها نیز با بررسی عملکرد دیپلماسی شهری در شهرهای ایران با توجه بـه اصول سیاست خارجی کشور، دیپلماسی شهری در حوزۀ سیاست خارجی کشور را تأثیرگرفته از ملاحظاتی دانسته‌اند؛ به‌عنوان‌مثال، دهشیری و خرمـی (۱۳۹۷) بیـان کرده‌انـد کـه از حیـث نظری، با توجه به ماهیت فرهنگی انقلاب اسلامی، تعاملات غیردولتی (مانند دیپلماسی شهری) جایگاه مشخص و معینی در سیاست خـارجی ایـران دارد. عملکـرد سیاسـت خـارجی ایـران درمورد تعاملات خارجی شهرها بیانگر مطابقت آن با اصول نظری سیاست خارجی است. این

مناسبات طیف وسیعی از شهرهای متعلق به تمدن‌های گوناگون را در بردارد که بیشترین آن‌ها به روابط با شهرهای کشورهای اسلامی و محیط پیرامونی ایران معطوف هستند. عملکرد سیاست خارجی ایران در حوزهٔ دیپلماسی شهری تحت‌تأثیر ملاحظات عقیدتی، روابط سیاسی با کشورهای دیگر، فرصت‌ها و محدودیت‌های حاکم بر محیط منطقه‌ای و بین‌المللی بوده است.

گروه سوم با ۱٤/۳ درصد (۳ مورد) پژوهش‌هایی را در برمی‌گیرد که پای را اندکی از چیستی و چرایی دیپلماسی شهری فراتر نهاده‌اند و خود را به تعبیر بلیکی در پژوهش‌هایی با پرسش «چگونه» قرار داده‌اند؛ پرسش‌هایی که به‌طور جدی‌تر به چگونگی ایجاد تغییر در رویهٔ موجود به‌منظور اجرایی‌کردن یا تقویت دیپلماسی شهری پرداختند. در ادامه به نمونه‌هایی از این پژوهش‌ها اشاره می‌شود؛ بصیرت و جلیلی (۱۳۹۳) در مقالهٔ خود توصیه‌های سیاستی را به‌منظور تحقق دیپلماسی شهری فعال در تهران و اثرهای مثبت این توصیه‌ها برای تهران پیشنهاد داده‌اند؛ توصیه‌هایی همچون هدف‌گذاری ملی و محلی در حوزهٔ جایگاه تهران در نظام دیپلماسی شهری و حکمروایی جهانی، تجدید ساختار نظام روابط بین‌الملل شهرداری تهران در قالب کانون مدیریت دیپلماسی شهری شهر–منطقهٔ تهران همراه با تقسیم کار و هدف‌گذاری تخصصی در مجموعه شهرداری‌های منطقهٔ کلان‌شهر تهران. رضازاده و دلیلی (۱۳۹٤) در مقالهٔ خود بر این باورند که جهانی‌شدن، مسیر مذاکرات در سطح دولت–ملت‌ها (ملی) را به‌سمت دیپلماسی شهری (فروملی و فراملی) چرخانده است و می‌توان با ابزارهای این رویکرد در سطح بین‌المللی به اهداف موردنظر در پروندهٔ هسته‌ای دست یافت؛ بنابراین، دیپلماسی شهری یکی از عوامل عمده و مؤثر در مسئلهٔ پروندهٔ هسته‌ای ایران است. دیپلماسی شهری با هدف برقراری صلح بین‌المللی، حل مسئلهٔ پروندهٔ هسته‌ای و توسعهٔ اقتصادی می‌تواند نقش خود را در ارتقای روابط دیپلماتیک غیررسمی و به‌عنوان مکمل دیپلماسی رسمی حکومت مرکزی به منصهٔ ظهور برساند؛ بدین‌ترتیب، این مقاله ازجمله پژوهش‌هایی است که کارکرد دیپلماسی شهری را تا حد کمک به حل مناقشهٔ هسته‌ای کشور نیز ارتقا می‌دهد. سیزو و همکاران (۱۳۹٦) که کتاب آن‌ها در ایران ترجمه شده است، علاوه‌بر بررسی نمونه‌های تجربه‌شده از کمک دیپلماسی شهری در روند صلح‌سازی، دربارهٔ نقش

حکومت‌های محلی در قبل، حین و بعد از منازعه، چگونگی نقش‌آفرینی حکومت‌های محلی در صلح‌سازی و مواردی از این قبیل بحث کرده‌اند. این تجربه‌ها به چگونگی ایجاد تغییر در روندها با کمک دیپلماسی شهری اشاره دارند.

۶. نتیجه‌گیری و پیشنهادها

دیپلماسی شهری، فعال‌کردن ظرفیت درونی شهرها و حکومت‌های محلی در مواجهه با مشکلات و نیازهای عینی آن‌ها از طریق گسترش ارتباطات با دیگر نقاط شهری است. دیپلماسی شهری رویکردی است که نگاه مسئولان محلی را از مرزهای ملی به فراتر از آن می‌گستراند. نباید دیپلماسی شهری را به چارچوب شش مضمونی محدود کرد که در منابع از آن‌ها یاد می‌شود. مضامین و زمینه‌های آن را می‌توان به اندازهٔ انواع مسائل و نیازهای شهرها گسترش داد. مسائلی همچون هوشمندی شهرها، تغییرات اقلیمی، محیط‌زیست، خلاقیت و دانش، شهر دوستدار کودک، شهر دوستدار زنان، شهر باز روبه‌جهان و طیف وسیعی از موضوعات که هرکدام می‌توانند بخشی از رسالت گسترش و تعمیق ادبیات دیپلماسی شهری را در راستای کاربردی‌ترکردن آن به دوش بکشند. ممکن است گفته شود شش مضمون معرفی‌شده برای دیپلماسی شهری می‌تواند انوع مسائل را در درون خود جای دهد، اما به همان اندازه نیز می‌تواند مرزهای ذهن پژوهشگر را از گسترش‌دادن قلمرو آن محدود کند. همان‌گونه‌که امروزه «صدها شبکهٔ شهری رسمی در سرتاسر جهان وجود دارند که به طیف وسیعی از مسائل مربوط می‌شوند و از ظرفیت مشارکت خارجی شهرها به اندازهٔ وسعت آن استفاده نشده است، دیپلماسی شهری باید به‌عنوان فعالیتی راهبردی برای شهرها در سراسر جهان تبدیل شود (اکوتو و همکاران، ۲۰۱۸، ص. ۱).

دیپلماسی شهری انواع گوناگونی دارد که در جدول (۵) همراه با ویژگی‌های کلیدی هرکدام معرفی شده است.

جدول ۵- انواع دیپلماسی شهری و ویژگی‌های کلیدی آن

مآخذ: اکوتو و همکاران، ۲۰۱۸، ص. ٤

نوع دیپلماسی شهری	ویژگی‌های کلیدی
مشارکت جهانی مکان‌-مبنا	دیپلماسی شهری لزوماً در تالارها و مجامع بین‌المللی انجام نمی‌شود؛ بلکه می‌تواند در شهرها اتفاق بیفتد؛ زیرا، بازیگران بین‌المللی با بازارهای محلی، سیاست‌ها و فرهنگ‌ها درگیر هستند.
سیاست خارجی شهرداری	درحال‌حاضر، شهرهای بیشتر و بیشتری درحال درگیرشدن جدی با مشارکت‌های بین‌المللی هستند. این میزان در بسیاری موارد به معنی تعریف واضح‌تر «سیاست خارجی» برای دولت‌های شهری استغ فعالیتی که (به شکل مدرن آن) حداقل به سال‌های دههٔ ۱۹۷۰ برمی‌گردد.
خواهرخواندگی و روابط دوجانبه	روابط دوجانبهٔ شهر به شهر همچنان حالت مهمی از مشغولیت شهرها در سطح بین‌المللی، منطقه‌ای و ملی است و شهرها رکورد طولانی‌مدت همکاری دارند.
شبکه‌های شهری	شبکه‌های شهری احتمالاً شایع‌ترین نمونه از ترکیب مشغولیت جهانی مبتنی‌بر مکان و سیاست‌های خارجی شهرداری هستند. آن‌ها نوآوری محلی را با همکاری بین‌المللی مرتبط می‌کنند و شهرها را با دیگر بازیگران ملی و بین‌المللی مرتبط می‌کنند.
شبکه‌های شهری غیرشهرداری	شبکه‌های بین‌المللی محدود به همکاری‌های دوجانبهٔ شهر به شهر یا شبکه‌های شهری رسمی نیستند. درحقیقت، این دو حالت سیاست خارجی شهرداری می‌تواند نوک کوه یخ دیپلماسی شهری و ارتباطات جهانی بین تالار شهر و جهان باشد.

در توصیف چرایی طرح دیپلماسی شهری و اثرهای آن بر شهرها باید گفت که وجه مشترک بیشتر مطالعات انجام‌شده، روایت دیپلماسی شهری به‌عنوان سیاستی برخاسته از پدیدهٔ جهانی‌شدن است که با افول ابهت پیشینِ فراروایتی به نام «دولت-ملت» و ایجاد فضای نوینی در عرصهٔ بین‌الملل با نقش‌آفرینی شهرها به‌عنوان موتور توسعه شکل گرفته است. درواقع، دیپلماسی شهری گسترش نگاه فراملی به مسائل محلی است که در فرایند هر دم افزونِ ارتباطات جهانی، امکان طرح مسائل محلی و نیز مسائل مشترک در مقیاس جهانی را پیش چشم رهبران محلی می‌آورد تا از ظرفیت‌های مشترک درون و بیرون از قلمروی خودشان بتوانند در راستای چاره‌جویی مشکلات قدم بردارند. دیپلماسی شهری قلمروزدایی از حل مسئله در چارچوب‌های محدود محل و حتی ملی است. با این توصیف، انتظار از دیپلماسی شهری و امکان اثر آن بسیار گسترده‌تر از آن چیزی است که تاکنون به آن پرداخته شده است.

اثرهای دیپلماسی شهری مواردی است که در پژوهش‌های دستهٔ «چرایی» مطرح شد، اما این موارد بخش اندکی از توان بالقوهٔ آن است. اگر بتوان پذیرفت که مضامین و زمینه‌های دیپلماسی شهری را می‌توان به اندازهٔ انواع مسائل و نیازهای شهرها گسترش داد، این مطلب را نیز می‌توان پذیرفت که اثرهای دیپلماسی شهری می‌تواند انواع مسائل و نیازهای شهرها را در برگیرد.

با توصیفی که از چیستی و چرایی دیپلماسی شهری و توان اثرگذرای آن شد، حال در پاسخ به چگونگی ایجاد تغییر در رویه‌های موجود به‌منظور اجرایی‌کردن یا تقویت دیپلماسی شهری نیز می‌توان سخن گفت. مهم‌ترین راه‌حل در این زمینه، تعریف یک نقشهٔ راه برای دیپلماسی شهری در تراز ملی است؛ یعنی مجموعه دستگاه‌های مسئول در حوزهٔ وزارت امور خارجه، وزارت راه و شهرسازی، وزارت کشور و دیگر نهادهای مهم ملی با درنظرگرفتن نظرها و ظرفیت‌های محلی، به تدوین نقشهٔ راه مشخص و تعریف چشم‌انداز و راهبردهای مناسب با آن برای یافتن برنامه‌های شهرهای کشور، به‌ویژه در کلان‌شهرها در راستای استفاده از ظرفیت‌های دیپلماسی شهری اقدام کنند. برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری مدون به‌منظور بهره‌برداری از فرصت‌های دیپلماسی شهری برای شهرهای کشور بر ایجاد چنین بستری وابسته است. در چنین شرایطی قوانین و مقررات لازم نیز باید در مراجع مربوطه تدوین شوند. این‌ها عمده اقداماتی هستند که باید در تراز ملی انجام شوند، اما در تراز محلی نیز با توجه به مشکلاتی که درحال‌حاضر در کلان‌شهرهای فعال در عرصهٔ دیپلماسی شهری وجود دارد، لازم است اقداماتی انجام شود. تشکیل یک ساختار سازمانی مشخص دیپلماسی شهری در شهرداری‌ها، پشتیبانی جدی اعضای شورای شهر از فعالیت‌های دیپلماسی شهری در شهرداری‌ها، تدوین چشم‌انداز و راهبردهای مناسب در راستای نقشهٔ راه ملی و شرایط خاص محلی برای دیپلماسی شهری، اولویت‌بندی اقدامات برای رسیدن به اهداف و چشم‌انداز تدوین‌شده، حضور فعال و برنامه‌ریزی‌شدهٔ نمایندگان شهرداری در سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی، استفادهٔ مستمر و مفید از کارشناسان دیپلماسی و متخصصان روابط بین‌الملل در شهرداری و افزایش تعامل با سازمان‌های تخصصی بین‌المللی در زمینهٔ مدیریت شهری، از مهم‌ترین اقداماتی هستند که می‌توان نام برد. اگر در تراز ملی پشتوانهٔ سیاسی و هدفمند با

سازوکاری که شرح آن گذشت، انجام شود و در تراز محلی نیز هم‌راستا با برنامهٔ ملـی اقـدام شود، این امر به استفادهٔ بهتر از منابع و ظرفیت‌های درونی، امکان بهره‌گیری مناسب از روابط با دیگر شهرهای جهان در راستای کاهش هزینه‌ها، افزایش کیفیـت خـدمات بـه شـهروندان، کسب جایگاه بین‌المللی و بهره‌گرفتن از رقابت‌های بـین شـهرها و دیگـر فوایـدی کـه بـرای دیپلماسی شهر متصور است، منجر خواهد شد.

یکی دیگر از راه‌های تغییر در روندهای موجود دیپلماسـی شـهری در ایـران، آمـوختن از رویکردها و تجارب در دیگر شهرهای جهان است؛ به‌عنوان‌مثال، تجربهٔ توکیو که بر مـواردی از این قبیل تأکید دارد: درنظرگرفتن روندهای اقتصادی و اجتماعی بین‌المللی و ارسال آگاهانهٔ پیام به جامعهٔ بین‌المللی، رویکرد جامع به تمام فعالیت‌های بـین‌المللـی تـراز محلـی بـه‌عنوان عناصر تشکیل‌دهنـدهٔ دیپلماسـی شـهری، رویکـرد جـامع و راهبـردی بـه دیپلماسـی شـهری (دیپلماسی شهری راهبردی) و هم‌افزایی میان سیاست‌ها، ترویج دیپلماسی شهری راه‌حل‌گرا و ارتباطات با محوریت‌یافتن راه‌حل برای چالش‌های مشترک شهری، تأکید بر نقش یک رهبر در دیپلماسی شهری مانند فرماندار در توکیو(دولت کلان‌شهر توکیو[1]، ۲۰۱٤). یا تجربـهٔ اسـتانبول در مسئولیت شخص شهردار در پیگیری و توسعهٔ روابط با دیگر شهرها یا توسـعهٔ دیپلماسـی شهری کسب‌وکارگرایانه(ترکیش ریویو[2]، ۲۰۱۳).

درمجموع، نتایج این پژوهش را می‌توان به‌صورت زیر خلاصه کرد:

– همهٔ پژوهش‌های بررسی‌شده دربارهٔ دیپلماسی شهری در ایـران، در طـول دهـهٔ ۱۳۸۸–۱۳۹۸ انجام شـدند. تمرکـز پـژوهش‌هـا بـر دو قالـب یعنـی مقالـه‌هـای علمـی–پژوهشـی و پایان‌نامه‌های کارشناسی‌ارشد بوده است.

– در**مجموع**، ٦۷ نفر در این پژوهش‌ها مشارکت داشته‌اند که ۵۷ نفر یعنی ۸۵/۱ درصد را مردان تشکیل داده‌اند. ۵۳/۷ درصد از مشارکت‌کنندگان عضو هیئت‌علمی دانشگاه بودند. پـس از آن، دانشجویان یا دانش‌آموخته‌های کارشناسی‌ارشد با ۲۳/۹ درصد (١٦ نفر) و دانشـجو یـا

1. Tokyo Metropolitan Government
2. Turkish Review

دانش‌آموختهٔ دکتری با ۱٦/٤ درصد (۱۱ نفر) قرار داشتند. بیشترین تعداد پژوهش‌های بررسی‌شده نیز در تهران با ٥۹/٤ درصد انجام شده است.

– ٥۲ درصد از پژوهش‌ها در رشته‌های جغرافیای سیاسی و نیز علوم سیاسی و روابط بین‌الملل انجام شده است. در ردهٔ بعد با فاصلهٔ نسبتاً زیاد، پژوهشگران رشتهٔ جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری قرار داشتند. از نظر روش تحقیق نیز ۷۱/۹ درصد (۲۳ مورد) از پژوهش‌های موردنظر از نوع توصیفی–تحلیلی و ۲۸/۱ درصد (۹ مورد) از نوع ترکیبی (توصیفی–تحلیلی و پیمایشی) بوده‌اند.

– در تحلیل کیفی پژوهش‌ها که بدون درنظرگرفتن رساله و پایان‌نامه‌های تحصیلات تکمیلی انجام گرفت و برمبنای تقسیم‌بندی بلیکی بود، ۳۳/۳ درصد (۷ مورد) از پژوهش‌ها بر مرحلهٔ «چیستی» دیپلماسی شهری متمرکز شده‌اند و بیشتر به تعریف دیپلماسی شهری و توصیف ویژگی‌ها، ابعاد و شاخص‌های آن پرداخته‌اند. این گروه از پژوهش‌ها عمدتاً با توصیفی از جهانی‌شدن و شهری‌شدن جهان و گسترش ارتباطات آغاز می‌کنند و دیپلماسی شهری را به‌عنوان ظرفیتی برآمده از این تحولات جهانی‌شدن عنوان می‌کنند و آن را برای دولت‌ها و شهرها فرصتی می‌دانند که می‌توان با استفاده از آن منافع بیشتری را برای شهر و شهروندان در ابعاد گوناگون به دست آورد.

– پژوهش‌هایی با پرسشِ «چرایی»، بیشترین تعداد را در بین پژوهش‌های بررسی‌شده با تعداد ۱۱ پژوهش و ٥۲/۲ درصد تشکیل داده‌اند. هم‌افزایی کارکردهای حکومت‌های محلی و مرکزی، تأثیرگذاری دیپلماسی شهری بر سیاست‌گذاری حکمرانی جهانی، گسترش حوزهٔ نفوذ شهرها، کسب منافع اقتصادی از فضاهای فراملی، بهبود مدیریت شهری و منتفع‌شدن شهروندان ازجمله اثرهایی هستند که در این دسته برای دیپلماسی شهری عنوان شده است.

– گروه سوم با ١٤/۳ درصد (۳ مورد) پژوهش‌هایی با پرسش «چگونه» را در برمی‌گیرد. پرسش‌هایی که به‌طور جدی‌تر به چگونگی ایجاد تغییر در رویهٔ موجود دیپلماسی شهری اشاره کرده‌اند که به نمونه‌های آن اشاره شد.

در نهایت نیز پیشنهادهای این پژوهش برای ایجاد تغییر در رویه‌های موجود به‌منظور اجرایی‌کردن یا تقویت دیپلماسی شهری در دو محور کلی بحث شده است که عبارت‌اند از:

تعریف یک نقشهٔ راه برای دیپلماسی شهری در تراز ملی و فراهم‌کردن زیرساخت‌های قانونی و نهادی آن به‌همراه اقداماتی که در تراز محلی باید انجام شود، و آموختن از رویکردها و تجارب در دیگر شهرهای جهان در سایهٔ اقدامات پیشنهاد نخست.(شکل ۳).

شکل ۳- پیشنهادها برای ایجاد تغییر در رویه‌های موجود و تقویت دیپلماسی شهری در کشور

مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۸

کتابنامه

۱. احسانی فرید، م. (۱۳۹۱). *تبیین نقش شهرهای خواهرخوانده در افزایش همگرایی و توسعهٔ روابط سیاسی و فرهنگی با اصفهان* (پایان‌نامهٔ کارشناسی‌ارشد رشتهٔ جغرافیای سیاسی). دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران.

۲. احمدی پور، ز.، قورچی، م.، و قادری حاجت، م. (۱۳۹۱). تبیین جایگاه دیپلماسی شهری در توسعهٔ حوزهٔ نفوذ ژئوپلیتیکی. *جغرافیا و توسعهٔ شهری، ۱*(۱)، ۱۸۲-۱۵۷.

۳. ادیب دانا، م. (۱۳۹۳). *جایگاه جهان شهرها در ژئوپلیتیک قرن بیست‌ویکم (مطالعهٔ موردی: کلان‌شهر تهران)* (پایان‌نامهٔ کارشناسی‌ارشد رشتهٔ جغرافیای سیاسی). دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکز، تهران، ایران.

٤. اسدی، ر. (۱۳۹۵). *تحلیل مدیریت فضای شهری در فضای جهانی شهرها با تأکید بر دیپلماسی شهری (نمونه: شهر مشهد)* (رسالهٔ دکتری رشتهٔ جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری). دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران.

٥. اصغری، ر. (۱۳۹۵). *تأثیر دیپلماسی شهری بر توسعهٔ ملی در ایران با تأکید بر دیپلماسی خواهرخواندگی شهرهای ایران* (پایان‌نامهٔ کارشناسی‌ارشد رشتهٔ جغرافیای سیاسی). دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی، تهران، ایران.

٦. اصغری، ر. (۱۳۹۵). *دیپلماسی شهری: تأثیر راهبردهای اساسی دیپلماسی شهری در تکمیل شاخص‌های شهر جهانی*. تهران: نشر پل.

۷. افضلی، س. (۱۳۹۵). *دیپلماسی شهری و راهبرد ملی (مطالعهٔ موردی: نقش سازمان بین‌المللی متروپلیس در همگرایی شهرها و مدیریت شهری با تأکید بر کلان‌شهر شیراز)* (پایان‌نامهٔ کارشناسی‌ارشد رشتهٔ جغرافیای سیاسی). دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران.

۸. انتخاب، م. (۱۳۹۲). *نقش دیپلماسی شهری در روابط بین‌الملل (با محوریت کلان‌شهر تهران)* (پایان‌نامهٔ کارشناسی‌ارشد رشتهٔ جغرافیای سیاسی). دانشگاه آزاد اسلامی واحد قم، قم، ایران.

۹. باقری، ح.، ابن الرضا، س.، و صحرایی، ف. (۱۳۹۵). شناسایی استراتژی‌های جهانی‌شدن اقتصاد در حوزهٔ دیپلماسی شهری (مطالعهٔ موردی: کلان‌شهر تهران اقتصاد و مدیریت شهری). *فصلنامه اقتصاد و مدیریت شهری،* (٤)، ۸۷–١٠٦.

١٠. بصیرت، م.، و جلیلی، س. (۱۳۹۳). تحلیل فرصت‌ها و چالش‌های توسعهٔ دیپلماسی شهری در کلان‌شهر تهران. *هنرهای زیبا -معماری و شهرسازی، ۱۹*(۳)، ٥٣–٦٦.

١١. بلیکی، ن. (۱۳۸۷). طراحی پژوهش‌های اجتماعی (ح. چاوشیان، مترجم). تهران: نشر نی.

١٢. پلویم، ر.، و ملیسن، ج. (۱۳۹۷). *دیپلماسی شهری: نقش روبه‌رشد شهرها در سیاست بین‌المللی* (س. سیدالحسینی، ا. افسری، و ه. شالچی، مترجمان). تهران: طحان.

١٣. توحیدفام، م.، و دلیلی، ش. (۱۳۹۵). جهانی‌شدن شهرها و جهان‌محلی شدن دیپلماسی (مطالعهٔ موردی: دیپلماسی شهری). *فصلنامهٔ سیاست، ٤٦*(۲)، ۳۲۱–۳۰۳.

١٤. جمالی‌نژاد، م. (۱۳۹۲). *دیپلماسی شهری*. اصفهان: نشر آرما.

١٥. خسروبیگی، ر. (۱۳۹٤). *بررسی تطبیقی راهکارهای حقوقی توسعهٔ دیپلماسی شهری در کلان‌شهرهای آسیایی* (پایان‌نامهٔ کارشناسی‌ارشد رشتهٔ حقوق بین‌الملل). دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی، تهران، ایران.

۱٦. دهشیری، م. (۱۳۹۳). پارادیپلماسی در عصر جهانی‌شدن: بررسی موردی دیپلماسی شهری. *فصلنامهٔ* مطالعات راهبردی *سیاست‌گذاری عمومی، ٤*(۱۳)، ۳٤-٥٤.

۱۷. دهشیری، م.، و خرمی، م. *(۱۳۹۷). دیپلماسی شهری.* تهران: وزارت امور خارجه.

۱۸. دهشیری، م.، و خرمی، م. (۱۳۹۷). تجزیه‌وتحلیل جایگاه دیپلماسی شهری در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران. *فصلنامهٔ سیاست خارجی، ۱*، ۸۷-۱۲۲.

۱۹. رضازاده، ح.، و دلیلی، ش. (۱۳۹٤). راهبردها و راهکارهای پارادیپلماسی شهری جهت برون‌رفت از مناقشهٔ پروندهٔ هسته‌ای جمهوری اسلامی ایران. *فصلنامهٔ سیاست*، ۲(٥)، ٥۳-٤۱.

۲۰. رضاییان، م. (۱۳۸٤). واژه‌نامهٔ توصیفی فراتحلیل‌ها. *مجلهٔ ایرانی آموزش در علوم پزشکی، ٥*(۲)، ۱٤۳-۱٤٥.

۲۱. زرقانی، س.، رنجکش، م.، و اسکندران، م. (۱۳۹۱). نقش و جایگاه دیپلماسی شهری در برقراری صلح. در *مجموعه مقالات همایش ملی جغرافیای سیاسی کاربردی* (صص. ۲۲۲-۲۳٤). تهران: دانشگاه تربیت مدرس.

۲۲. زرقانی، س.، رنجکش، م.، و اسکندران، م. (۱۳۹۳). دیپلماسی شهری، تحلیل نقش شهرها به‌عنوان بازیگر جدید عرصهٔ روابط بین‌الملل. *مطالعات و پژوهش‌های شهری و منطقه‌ای، ٥*(۲۰)، ۱٦۳-۱۸۲.

۲۳. زلفعلی فام، ح. (۱۳۹٥). شهر، دیپلماسی و روابط بین‌الملل. *فصلنامهٔ حقوق ملل، ۲٤*، ۳۲۳-۳۳۸.

۲٤. زنگی، ف. (۱۳۹۷). *بررسی نقاط قوت و ضعف شهر مشهد در ایفای نقش دیپلماسی شهری بر اساس مدل تحلیلی SWOT* (پایان‌نامهٔ کارشناسی‌ارشد رشتهٔ جغرافیای سیاسی). دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران.

۲٥. سلیمی، ج.، و مکنون، ر. (۱۳۹۷). فراتحلیل کیفی پژوهش‌های علمی ناظر بر مسئلهٔ حکمرانی در ایران. *مدیریت دولتی، ۱۰*(۱)، ۱-۳۰.

۲٦. سیزو، ا.، و همکاران. (۱۳۹٦). *دیپلماسی شهری* (م. رنجکش، و م. اسکندران، مترجم). تهران: نشر مخاطب.

۲۷. ظریف، م.، و سجادپور، س. (۱۳۹۳). *دیپلماسی چندجانبه.* تهران: مرکز آموزش و پژوهش‌های بین‌المللی وزارت امور خارجه.

۲۸. فرجی سیس، ج. (۱۳۹۳). *تأثیر روابط سیاسی اجتماعی خواهرخواندگی شهرهای کوچک آذربایجان شرقی با کشور آذربایجان* (پایان‌نامهٔ کارشناسی‌ارشد رشتهٔ). دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی، تهران، ایران.

۲۹. قورچی، م. (۱۳۹۱). جهانی‌شدن و نقش شهرها در فضاهای فراملی. *مجلهٔ بین‌المللی علوم انسانی، ۱۹*(۲)، ۱۳۹–۱۵۸.

۳۰. قورچی، م.، و امانی، م. (۱۳۸۸). دیپلماسی شهری در فرایند جهانی‌شدن. نشریه دانش شهر، گزارش پژوهشی شماره ۷، مرکز مطالعات و برنامه‌ریزی شهر تهران.

۳۱. کریمی، م.، و حافظنیا، م. (۱۳۹۷). تبیین نقش دولت محلی در صلح‌سازی. *فصلنامهٔ ژئوپلیتیک، ۱٤*(۵۱). ۱–۳۰.

۳۲. کوچکی، ف. (۱۳۹٦). *نقش دیپلماسی شهری بر جذب گردشگری در شهرستان تبریز* (پایان‌نامهٔ کارشناسی‌ارشد رشتهٔ). مؤسسه آموزش عالی باختر ایلام، ایلام، ایران.

۳۳. گیدنز، آ.، و بردسال، ک. (۱۳۸۷). *جامعه‌شناسی* (ح. چاوشیان، مترجم). تهران: نشر نی.

۳٤. مرکز مطالعات و برنامه‌ریزی شهر تهران. (۱۳۹۱). *مدخلی بر اقتصاد سیاسی نظام شهری در ایران با تأکید بر کلان‌شهر تهران*. نشریه دانش شهر، گزارش پژوهشی ۱۳۵.

۳۵. مشایخی، م. (۱۳۹۷). *تحلیل استراتژیک توسعهٔ دیپلماسی شهری کلان‌شهر مشهد* (پایان‌نامهٔ کارشناسی‌ارشد رشتهٔ جغرافیای سیاسی)، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران.

۳٦. موسوی شفائی، م.(۱۳۸۹). *دیپلماسی شهری (ابزاری برای توسعهٔ ملی در فضای جریان‌ها)*. تهران: گروه پژوهشی: مدیریت مطالعات و برنامه‌ریزی امور مناطق. دانش شهر ۱۸.

۳۷. نجاتی حسینی، س. (۱۳۹۰). سیاست شهری و دیپلماسی شهری از نظریه تا تجربه. *جامعه‌شناسی تاریخی، ۲*، ۱۱۷–۱٤۲.

۳۸. نوغانی دخت‌بهمنی، م.، و میرمحمدتبار، س. (۱۳۹٦). *فراتحلیل (مبانی و کاربردها) همراه با کاربرد نرم‌افزار CAM.2*. مشهد: انتشارات دانشگاه فردوسی مشهد.

39. Acuto , M., Morissette, M., & Tsouros, A. (2017). City diplomacy: Towards more strategic networking? Learning with WHO healthy cities. *Global Policy, 8*(1), 14-22.

40. Acuto, M., Decramer, H., Kerr, J., & Klaus, I. (2018, February). *Toward city diplomacy: Assessing capacity in select global cities.* Chicago Council on Global Affairs.

41. Cooper, A. F., Hocking, B., & Maley, W. (2008). Introduction: Diplomacy and global governance: Locating patterns of (dis) connection. In A. F.Cooper, B. Hocking, & W. Maley (Eds.). *Global governance and diplomacy* (pp. 1-12). London, England: Palgrave Macmillan.
42. Kleiner, J. (2009). *Diplomatic practice between tradition and innovation.* Singapore: World Scientific.
43. Musch, A., Valk, C. van der., Sizoo, A., & Tajbakhsh, K. (2008). City Diplomacy The role of local governments in conflict prevention, peace-building, post-conflict reconstruction. The Hagu: VNG International.
44. Sizoo , A., Musch, A., Papisca, A., Klem, M., Frerks, G., Berg, D. v., . . . Hemert, C. v. (2008). City Diplomacy The role of local governments in conflict prevention, peace-building, post-conflict reconstruction,. (A. Musch, C. v. Valk, A. Sizoo, & K. Tajbakhsh, Eds.) The Hagu: The Hague: VNG International.
45. Tokyo Metropolitan Government. (2014). *The Tokyo metropolitan government's basic strategy for city diplomacy.* Tokyo, Japan: Office of the Governor Policy Planning.
46. Turkish Review. (2013, August 1). City diplomacy and İstanbul. Retrievd from http:// www. turkishreview. org/ newsDetail _ getNewsById. action? newsId =223338
47. Van der Pluijm, R., & Melissen, J. (2007). *City diplomacy: the expanding role of cities in international politics*. Netherlands Institute of International Relations' Clingendael'.
48. Wang , J., & Amiri, S. (2019). Building a robust capacity framework for U.S. city diplomacy. Retrieved from https:// www. uscpublicdiplomacy.org/ publication/ building- robust- capacity- framework- us- city- diplomacy.